

dr Jan Dezyderiusz Pol ofm
Studium Pracy Socjalnej i Polityki Społecznej
Instytut Politologii WNHiS
UKSW Warszawa

Artykuł mówi o tym, iż dzisiaj, w dobie panowania mediów mamy do czynienia w wychowaniu z pewnym kryzysem wartości. Niektóre wartości moralne, jak na przykład „uczciwość” i „empatia”, są przytaczane w tekstach szkolnych zbyt rzadko.

Autor analizuje utwory z podręczników języka polskiego do klasy 4, 5 i 6, wykazując ich rolę w profilaktyce i wychowaniu ku wartościom.

W końcowej części zostały zaprezentowane badania przeprowadzone w szkołach warszawskich w latach 2007 i 2008: „Jak licealiści wartościują rzeczywistość? Od wartości do wartościowania”.

Dobór treści nauczania elementem profilaktyki i wychowania ku wartościom – starsze klasy szkoły podstawowej. Analiza na podstawie programu nauczania języka polskiego „Słowa jak klucze II”

1. WSTĘP

Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego dla Szkół Podstawowych do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia zalicza między innymi umiejętność komunikowania się w języku ojczystym, zarówno w mowie, jak i w piśmie. Na równi stawia czytanie, jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa.¹

Jak wynika z podstawy programowej, polonistyka ma w nauczaniu zajmować miejsce szczególne, bowiem na rzeczy jest nie tylko przekaz wiedzy czy wykształcenie umiejętności, ale także, a może nawet przede wszystkim – wychowanie ku wartościom.

Jest to zadanie niezwykle trudne, zwłaszcza, gdy weźmiemy pod uwagę dzisiejszy „chaos kulturowy” i informacyjny oraz zróżnicowanie środowisk, z których pochodzą dzieci

¹ Por. Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego dla Szkół Podstawowych, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. Nr 4, poz. 17.

i młodzież trafiająca do szkół. Zespół przygotowujący programy pamięta co prawda o kulturze internetu i telewizji, lecz przywiązuje do ich wpływu na kształtowanie się systemu wartości uczniów zbyt małą wagę.

By harmonijnie wychowywać ku wartościom, szkoła publiczna winna koncentrować się na postawach, które na ogół przez wszystkich (niezależnie od poglądów religijnych) uważane są za dobre lub złe; takich, które przyjmuje się nie ulegając modom i powiewom nowości dostarczanych nieustannie przez współczesne media.²

Jakie zatem wartości powinien przekazywać dzieciom nauczyciel – polonista? W warstwie instrumentalnej będą to oczywiście różnego typu umiejętności, zaś pośród wartości absolutnych – przede wszystkim moralne.

Podział rozwoju człowieka proponowany przez Laurensa Kohlberga mówi o okresie przedszkolnym jako przedkonwencjonalnym, okresie szkolnym jako konwencjonalnym i okresie życia dorosłego, w którym kształtują się odpowiedzialne, dojrzałe postawy indywidualne, odbiegające od konwencji.³ Tak więc w okresie szkolnym ewentualne przemiany postaw nie są jeszcze oparte na rzeczywistych doświadczeniach i przemyśleniach, a co za tym idzie – noszą cechy niedojrzałości.

Spójne wychowanie ku wartościom wymaga oczywiście odpowiedniego, spójnego języka, w którym pojęcia nieostre, niejednoznaczne, jak na przykład miłość, sprawiedliwość czy wolność staną się dla dzieci i młodzieży przedmiotem świadomej refleksji. Nie mniej ważny wydaje się dobór tekstów, które takiej refleksji mają służyć.

Celem niniejszego artykułu jest analiza treści nauczania pod kątem profilaktyki i wychowania ku wartościom – w programie języka polskiego dla klas IV - VI „Słowa jak klucze II”.⁴

Program został wydany w roku wejścia w życie reformy szkolnej i zatwierdzenia nowej "Podstawy programowej". Treści obejmują język polski z uwzględnieniem wychowania patriotycznego i obywatelskiego, kształcenie kulturowe oraz językowe.

By dokonać szczegółowej analizy programu pod kątem przywołanych i zaakcentowanych w nim wartości (a także powiązanej z tym ich roli profilaktycznej), zastosowana zostanie typologia wartości według R. Jedlińskiego.

Zgodnie z nią, wartości można podzielić na:

² Por. J. Puzynina, *Język, edukacja, wartości*, w: „Nowa polszczyzna”, dwumiesięcznik dla nauczycieli języka polskiego, Nr1/98, s. 34 – 38.

³ Por. tamże, s. 37.

⁴ *Słowa jak klucze II*, Program nauczania języka polskiego dla klas 4 – 6, opracowanie: Członkowie Stowarzyszenia Nauczycieli Polonistów: T. Bugajska, M. Gudro, M. Małachowska, E. Tomińska, G. Witak - Wcisło, T. Zawisza - Chlebowska, WSiP, Warszawa 1999.

święte – Bóg, ojczyzna, wiara, zbawienie,
uniwersalne – dobro, prawda, nadzieja, wolność,
estetyczne – piękno,
poznawcze – wiedza, mądrość, refleksyjność,
moralne – bohaterstwo, miłość, przyjaźń, godność, uczciwość, sumienie,
społeczne – tolerancja, ojciec, matka (rodzina), patriotyzm, demokracja,
witalne – siła, zdrowie, życie,
pragmatyczne – praca, postęp, talent, zaradność,
prestżowe – kariera, sława, władza, majątek,
hedonistyczne – radość, zabawa.

Warto wspomnieć, iż autor ten, wykorzystując badania sondażowe, zrekonstruował hierarchię wartości akceptowanych przez młodzież. Z badań wynika, że w hierarchii wybranych wartości na pierwszym miejscu znalazła się rodzina, następnie miłość, a potem Bóg. Na odległych miejscach znalazły się: prawda, piękno i dobro, a także patriotyzm.⁵

Natomiast według stanowiska J. Puzyniny najważniejszymi dla współczesnego społeczeństwa wartościami, o których zarazem pisze się najmniej są: uczciwość i empatia. Jako szczególnie ważne określa też tolerancję i odpowiedzialność, zwracając jednak uwagę, że te wartości są nieco szerzej potraktowane w dydaktyce polonistycznej.⁶

Zanim rozpatrzmy przypadki przywoływania poszczególnych wartości w konkretnych tekstach literackich, poetyckich i użytkowych zawartych w programie „Słowa jak klucze II”, warto wspomnieć o tym, w jaki sposób nauczyciel może przekazać je uczniom.

Niekiedy kluczem do „odkrycia” wartości jest interpretacja tekstu, czasem, zachęta do zastanowienia nad jego elementami. Niebagatelną rolę odgrywa umiejętna rozmowa z uczniami, pobudzanie zespołu do dyskusji czy też wprowadzanie odpowiednich zadań. Nauczyciel może wspomagać przyswajanie wartości zarówno własną postawą życiową, jak i postawą wobec uczniów (sposobem ich traktowania). Zastosowane formy i metody pracy z tekstem powinny być dopasowane do możliwości poznawczych grupy, a zarazem atrakcyjne, dopuszczające maksymalne zaangażowanie intelektualne i twórczą aktywność dzieci.

Program „Słowa jak klucze II” realizowany jest z pomocą cyklu podręczników H. Dobrowolskiej pt. „Jutro pójdę w świat”. Podstawowy pakiet ucznia szkoły podstawowej

⁵ R. Jedliński, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2000.

⁶ „Szkoła, język, wartości”, wykład wygłoszony na Konferencji Polonistów Warszawskich, Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń (WCIES), Warszawa 12 marca 2010r.

w klasach 4-6 zawiera podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego, językowego oraz zeszyt ćwiczeń.⁷

Z konieczności, na każdym poziomie klas przywołane zostaną jedynie wybrane teksty, które autor uznał za najbardziej znaczące dla tematu niniejszego artykułu. Kryterium doboru tekstów stanowić będzie zawartość w nich elementów szeroko pojętej profilaktyki oraz treści sprzyjających wychowaniu ku wartościom.

2. Analiza wybranych tekstów programu „Słowa jak klucze II”

Klasa IV

Joanna Olech – Dynastia Miziołków

To chyba jeden z bardziej kontrowersyjnych tekstów podręcznika, w dodatku przewijający się przez cały cykl nauczania. Niewielkie fragmenty znajdujemy kilkakrotnie w ciągu roku szkolnego, w klasie czwartej, piątej i szóstej.

Najwięcej dyskusji wzbudza język powieści – pełen gwary młodzieżowej, skrótów myślowych, kolokwializmów. Tekst ma formę pamiętnika (spisywanego przez najstarszego syna) i opowiada o codziennym życiu zwariowanej rodzinie. Wiecznie nieobecny myślnymi Papiszon (zapałony informatyk) i tolerancyjny, „młodzieżowy z ducha” Mamiszon - są rodzicami trójki pociech. Całość utrzymana w lekkim, humorystycznym klimacie – zaskakuje, rozśmiesza, ale i ...wychowuje. To właśnie przykład dydaktyki lekkiej, utrzymanej w konwencji nowoczesnej, młodzieżowej, przystępnej. Odnajdujemy tu miłość rodzinną (listy Miziołka z wakacji), szacunek dla starszych (kontakty z Babcią), poszanowanie mądrości i nauki (żarty z kolegi mającego ogromne problemy z ortografią), przyjaźń, a także, pośrednio – uznanie dla modelu rodziny wielodzietnej.

Jednakże na tym przykładzie zaobserwować możemy potwierdzenie tezy J. Puzyniny – o ucziwości tutaj niewiele, bo...ściąganie na klasówce potraktowane jest jako norma.

„Poniedziałek, 2 VI, Marianny, Erazma

Jest problem – po lekcjach zaczynają się zawody deskorolkowe (...) Pani Barszcz widocznie nie jeździ na deskorolce, bo zapowiedziała na jutro klasówkę z matmy. I teraz jestem jak ta rozdartą sosną, nie wiem – zawody czy równania z iksem? Piroman naturalnie olał matkę, Fifa jeszcze się łamie, Kuczmierowski wynajął Klaksona do pisania ściąg, a sam wybiera się na tor deskorolkowy.(...) Fifa ściągał od Klaksona, który odpisał od Zarazka, który ściągał od Krośkiewicza.”⁸

Milan Lajdar – Robot

⁷ Cykl zgodny z programem nauczania numer: DKW-4014-34/99 w wykazie MEN.

⁸ J. Olech, *Dynastia Miziołków*, w: H. Dobrowolska, *Jutro pójdę w świat*, WSiP, Warszawa 2006r., s. 197.

Opowiadanie wprowadza uczniów w problematykę odpowiedzialności. Główny bohater marzy o własnym robocie i samodzielnie próbuje go skonstruować z mozolnie zgromadzonych odpadów. Jego kolega, Karol, proponuje mu pewien układ... „-Gdybyś chciał, mógłbyś mieć robota od zaraz! (...) Miałem swojego robota, chociaż nie był maszyną. Zaczętem go programować. Guziki przy jego koszuli oznaczały poszczególne kody. (...) Robot ślepo mnie słuchał, wystarczyło naładować go dwa razy dziennie torebką cukierków miętowych lub połówką tabliczki czekolady. Karol robił nawet to, czego sam z siebie nigdy by nie zrobił.” Gdy podczas zabawy „robot” tłucze szybę, dyrektor wygłasza kluczową dla wymowy utworu kwestię: „Człowiek to istota myśląca, ponosi pełną odpowiedzialność za wszystkie roboty, które skonstruował. Im są one lepsze, sprawniejsze, tym większa jest odpowiedzialność człowieka.”

Tekst stanowi dobry punkt wyjścia do dyskusji na temat odpowiedzialności człowieka za wynalazki cywilizacyjne (ten wątek może być kontynuowany przy omawianiu „Bajek robotów” Stanisława Lema w klasie VI). Nauczyciel może też szerzej poruszyć problematykę wartości, dzięki odpowiednim poleceniom. Na przykład:

do jakich celów wykorzystywał robota główny bohater opowiadania? Wyobraź sobie, że masz robota i napisz dla niego kilka poleceń...

Po odczytaniu propozycji uczniów następuje ich analiza: ilu uczniów poprosiło robota o coś dla siebie? Kto prosił o coś dla wszystkich ludzi? A może można by poprosić robota o coś dla całego świata? Wreszcie: o co mógłby poprosić właściciel robota, by wszystkim żyło się bezpieczniej i lepiej?⁹

Ludwik Jerzy Kern – 46 nóg

Żartobliwy wierszyk o grze w piłkę nożną zapoczątkowuje wychowawczą dramę. Kilku chłopców na ochotnika odgrywa rolę kibiców, wykrzykując odpowiedni fragment utworu. Następnie uczniowie opracowują Honorowy Kodeks Kibica. Mogą zapisać w punktach jak powinni, a jak nie powinni zachowywać się kibice. Po porównaniu swoich prac z pracami kolegów i usunięciu powtarzających się fragmentów, uczniowie tworzą jeden wspólny Kodeks, który mogą powiesić w klasie lub na szkolnym korytarzu.

Zwykle temat jest żywo dyskutowany przez dzieci, a wiele z nich przytacza przykłady patologicznych zachowań pseudokibiców, które znają z obserwacji, opowiadań starszych kolegów lub z telewizji.

⁹ M. Lajdar, *Robot*, tamże, s. 42 - 45.

Choć wartość artystyczna samego utworu nie jest może najwyższa, nie sposób przecenić jego roli profilaktycznej.¹⁰

Bo Carpelan – Marvin i mewa oraz Maria Ewa Letki – Jutro znów pójdę w świat

Te utwory zostały usunięte w 2006r. z najnowszej wersji udoskonalonego podręcznika. Stanowią swoisty ewenement, toteż warto poświęcić im kilka słów. Są one przykładem na to, iż w dydaktyce niekiedy wartości profilaktyczne z konieczności muszą „zwyciężyć” nad wymową wartości moralnych.

Oba teksty opowiadają o przyjaźni młodych chłopców z dorosłymi mężczyznami, zawartymi w przypadkowych okolicznościach.

Opowiadanie Bo Carpelana mówi o przyjaźni chłopca z upośledzonym umysłowo (być może cierpiącym na jakąś postać autyzmu) dwudziestolatkiem. Mężczyzna pomaga dopłynąć dziecku do brzegu podczas sztormu. Prześledźmy zatem początek tej znajomości...

„ Głos miał cieńszy i bardziej dziecinny niż na to wyglądał. Był przecież duży i silnie zbudowany, opalony na brąz. Wydawał się trochę wystraszony. Miał całkiem jasne włosy, górna warga była jakby nieruchoma.

- Serwus. Nazywam się Janek. Mieszkam tam, na Sosnowym Cyplu. Był taki wiatr, że nie miałem siły dopłynąć z powrotem.

- Ja jestem Marvin.

- Marvin? Jakie dziwne imię. (...)

Staliśmy naprzeciw siebie, jak na jakimś przyjęciu.

- Przyjechałeś pobawić się za mną?

Stał nieco pochylony do przodu, ramiona zwisały mu po bokach. Był co najmniej o głowę wyższy ode mnie. Miał może dwadzieścia lat.”

W opowiadaniu Ewy Letki początek znajomości jest podobny.

„ – Podaj, podaj – wrzeszczeli. Wtedy z sąsiedniej ławki wstał jakiś mężczyzna i posłał piłkę w ich stronę. (...)

- Ja w twoim wieku nie dałbym się tak długo prosić – powiedział (...)

Ten mężczyzna, który nie zauważył mojej laski i tego, że mam chorą nogę, nazywał się Andrzej.

– Mieszkasz tu? – zapytał, kiedy na niego popatrzyłem.

- Tak – odpowiedziałem – w tym wieżowcu – i pokazałem nasz dom. – A pan?

¹⁰ L. J. Kern, *46 nóg*, tamże, s. 46.

- Ja nie – powiedział przesiadając się na moją ławkę. – Ja tu tylko przyjeżdżam, bo tu jest bardzo ładnie. Wyprowadzam chomika (...)

Chociaż oba teksty są doskonałymi przykładami obrazującymi zjawisko empatii – autorki programu zrezygnowały z nich, zapewne ze względów profilaktycznych. W dzisiejszych czasach bowiem, z obawy o bezpieczeństwo, przestrzegamy dzieci przed nawiązywaniem przypadkowych kontaktów z nieznanymi, podawaniem adresu zamieszkania czy udzielaniem innych informacji o sobie.¹¹

Aleksander Minkowski – Złota Troć

Złota Troć to utwór o tematyce proekologicznej. Historia opowiedziana jest z punktu widzenia dyrektora fabryki. Jego syn, wspólnie z przyjaciółmi, zakłada „tajne stowarzyszenie”, mające na celu ochronę przyrody i ratowanie jeziora przed zanieczyszczeniem. Ojciec, po długich perypetiach, widząc starania „organizacji”, podejmuje decyzję o zakupie filtrów.

Tekst jest cenny nie tylko z powodu motywów ekologicznych. Pokazuje także, że dorośli niekiedy, pod wpływem ważkich argumentów, mogą zmieniać zdanie.

To dobry punkt wyjścia do ćwiczeń redakcyjnych i nauki tworzenia tekstów interwencyjnych oraz listów oficjalnych, np. do ministra, burmistrza czy wójta...w różnych sprawach społecznych.¹²

Barbara Wiza – Macoszka

Fragment powieści Barbary Wizy porusza problem tzw. „drugich związków” w rodzinie. Owdowiały ojciec czwórki dzieci informuje o swojej decyzji odnośnie zawarcia związku małżeńskiego, Czyni to bez żadnego przygotowania. Zaskoczone dzieci próbują zaakceptować zaistniałą sytuację, choć jest to dla nich bardzo trudne.

Ten tekst to prawdziwa lekcja tolerancji. Pokazuje, że w rodzinie nie zawsze wszystko „idzie gładko”. Opowiadanie ma szczególny wydźwięk, zwłaszcza dzisiaj, gdy coraz więcej uczniów pochodzi z niepełnych rodzin.

„Prawo dyktowało nam twarde życie i może trochę dziadzius, ale było to raczej sterowanie, nie dyktowanie. Wiedzieliśmy w każdym razie, co to „dobro”, a co „zło”. Przykazań też znaliśmy mniej, ale były niepodważalne.

Nie zabijaj.

Nie kradnij.

¹¹ Bo Carpelan, *Marvin i mewa*, w: H. Dobrowolska, dz. cyt., s. 14 – 23. A także: M. E. Letki, *Jutro znów pójdę w świat*, w: H. Dobrowolska, dz. cyt., s. 32 - 40.

¹² A. Minkowski, *Złota Troć*, w: H. Dobrowolska, dz. cyt., s. 134-139.

Szacunek dla wszystkich ludzi na świecie.

Nigdy i w żadnym wypadku nie wolno nikogo poniżyć.

Należy z biednym podzielić ostatnią okruszynę chleba. (...)

Tego dnia tata przyjechał koło siódmej. (...)

- W sobotę się żenię – oznajmił tonem spikera radiowego, informującego, że jutro będzie środa.”¹³

Klasa V

Sławomir Grabowski, Marek Nejman – Czwórka plus z wieloryba

Główny bohater opowiadania, Krzysztof - przechodzi wewnętrzną przemianę. Po kłótni z rodzicami i ucieczce z domu wyrusza w dalekomorski rejs wraz ze swym wujkiem – kapitanem żeglugi. Podczas podróży przeżywa wspaniałe przygody, jednak na wyraźną prośbę wuja, nie może przyznać się, że bezpośrednio w nich uczestniczył. To wujek – kapitan wyznacza chłopcu tę dotkliwą karę. Chłopiec opisuje w wypracowaniu, które wręcza nauczycielowi polskiego, wędrowną wieloryba, jaką obserwował osobiście.

„Cała sprawa wyglądała początkowo na kiepski żart. Ale ten wieloryb rzeczywiście zawędrował na Bałtyk, pisała o tym prasa. Poruszał się po morzu ruchem konika szachowego, wprawiając w zdumienie coraz to nowych obserwatorów. Kalinowski zrekonstruował to wszystko precyzyjnie, chłodno, ale i z dowcipem. A wszystkie te wiadomości zdobył rzekomo nie ruszając się z domu, wspomagany tylko przez jakiegoś wujka marynarza (...). Pan Pietrzak był w pedagogicznej kropce. Pierwszy raz od wielu lat. Chwycił za pióro. Piątki nie mógł postawić (...). Pozostawała więc czwórka plus. I wąła wiara w młode pokolenie...”¹⁴

Na podstawie tekstu, oprócz dyskusji na temat przemiany postaw Krzysztofa, warto podjąć z uczniami temat ucieczki z domu. Motyw ten często pojawia się także w lekturach (Irena Jurgielewiczowa, Ten obcy i Mark Twain Przygody Tomka Sawyera).

Efektom zwykle jest konstatacja, że ucieczka z domu nie poprawia sytuacji uciekiniera, a wręcz przeciwnie – powoduje zaostrzenie pierwotnego problemu. Dzieci mogą zastanowić się nad innymi rozwiązaniami, korzystnymi w sytuacji bohatera.

Mimo nieco skomplikowanej fabuły (wydarzenia nie są przedstawione w kolejności chronologicznej), opowiadanie wydaje się cenne ze względu na to, iż odwołuje się do uczciwości – wartości moralnej zbyt rzadko dzisiaj akcentowanej.

Jean de La Fontaine – Korzyść z nauki

¹³ B. Wiza, *Macoszka*, w: H. Dobrowolska, dz. cyt., s. 249-253.

¹⁴ S. Grabowski, M. Nejman, *Czwórka plus z wieloryba*, w: H. Dobrowolska, dz. cyt., s. 13 – 20.

„Półgłówkom, co naukę w lekkiej mają cenie,

Dwie niedłgie uwagi zrobić się ośmieję:

Rozumu nie zastąpią ładowne kieszenie,

Gorzej umieć za mało niżeli za wiele.”

Francuski bajkopisarz odwołuje się do wiedzy jako wartości poznawczej, przeciwstawiając ją wartościom prestiżowym, takim, jak: kariera, sława, władza, majątek.

Kontynuacją tematu są przysłowia o nauce i pracy. („U nauk korzenie gorzkie, ale owoce słodkie”, „Jaki uczeń, taki obywatel”, „Czego się Jaś nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał”, „Kto się nie leni, zrobi złoto z kamieni”, „Bez pracy nie ma kołaczy”).

To nieczęsty w tym programie przykład dydaktyki bezpośredniej. Jest on jednak uzasadniony w sytuacji, gdy omawiamy bajki, które kończą się morałem...¹⁵

Ks. Jan Twardowski – Kiedy mówisz

„(...) nie ma sytuacji na ziemi bez wyjścia

kiedy Bóg drzwi zamyka – to otwiera okno

odetchnij popatrz

spadają z obłoków

małe wielkie nieszczęścia potrzebne do szczęścia

a od zwykłych rzeczy naucz się spokoju

i zapomnij że jesteś gdy mówisz że kochasz”

Wspólna analiza wiersza prowadzi do uzyskania odpowiedzi na pytania: jak postępować w trudnych chwilach? Co może być pociechą? Kiedy łatwiej doceniamy wartości, które nas spotykają?

Utwór odnosi się do wartości transcendentalnych, a w ostatnim wersie niesie ważne przesłanie dotyczące miłości bliźniego.¹⁶

Jerzy Duda – Gracz Chopinowi – Duda – Gracz

Fragmenty wywiadu z malarzem, który za cel postawił sobie wykonanie ilustracji do dzieł Chopina, to piękny przykład pasji twórczej. Uczniowie mogą posłuchać całej audycji radiowej z udziałem Jerzego Dudy – Gracza oraz nagrań muzyki Chopina. Odwołanie się do wartości estetycznych (piękno) następuje poprzez obserwację „rozmowy” obu dzieł – obrazu i utworu muzycznego.

¹⁵ Jean de La Fontaine, *Korzyść z nauki*, tamże, s. 55.

¹⁶ Por. Ks. Jan Twardowski, *Kiedy mówisz*, tamże., s. 60.

To dobra okazja do rozmowy o artystycznych zainteresowaniach młodzieży i jej osiągnięciach w różnych dziedzinach sztuki.¹⁷

Klasa VI

Antoine de Saint – Exupéry – *Mały Książe*

Wartością moralną wyeksponowaną w omawianym fragmencie powieści jest przyjaźń.

Ważną funkcję dydaktyczną spełniają występujące tu sentencje:

„Dobrze widzi się tylko sercem”, „Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu”, „Mowa jest źródłem nieporozumień”.

Kluczowe myśli o charakterze filozoficznym zwykle bez trudu odnajdywane są w tekście przez dzieci. W swoich wypowiedziach uczniowie mogą odnieść się do sytuacji, które znają z doświadczenia i opisać okoliczności, w jakich przekonali się, że mowa bywa źródłem nieporozumień. Warto także wspólnie zastanowić się, jak uniknąć takich problemów.

Czy słowa mogą ranić? Czy możliwa jest przemoc słowna? Od tych pytań warto rozpocząć dyskusję klasową.¹⁸

Konstanty Ildefons Gałczyński – *Rozmowa liryczna*

„Kocham cię w słońcu i przy blasku świec.

Kocham cię w kapeluszu i w berecie.

W wielkim wietrze na szosie, i na koncercie.

W bzach i w brzozech, i w malinach, i w klonach.

I gdy śpisz. I gdy pracujesz skupiona. (...)

Blisko przy twoim sercu. Koło niego.

A za oknami śnieg. Wrony na śniegu.”

Dzisiaj, gdy coraz częściej komunikujemy się za pomocą symboli (np. internetowe „emotki”), wiersz ten może być przykładem wzoru języka miłosnego. Dzięki niemu uczniowie przekonują się, że o miłości można mówić pięknie nawet wtedy, gdy używa się „zwykłych”, codziennych słów. Warto podkreślić, jak bardzo język ten różni się od stosowanego przez dzisiejszą młodzież...

Istotną sprawą jest forma utworu – zakochani prowadzą miłosny dialog; widać wyraźnie, że wyrażane uczucie jest obustronne. Osoby (podmioty) mówiące w wierszu bawią się słowami, delikatnie flirtując, a jednak czujemy, iż łącząca je więź jest głęboka i nosi cechy trwałości.¹⁹

¹⁷ Por. J. Duda – Gracz, *Chopinowi – Duda – Gracz*, tamże, s. 271.

¹⁸ Por. Antoine de Saint – Exupéry, *Mały Książe*, tamże, s. 15 – 19.

¹⁹ Konstanty Ildefons Gałczyński, *Rozmowa liryczna*, tamże, s. 46.

Anna Kamińska – Stworzenie świata

W tym tekście autorka odwołuje się do Biblii (Stary Testament, Księga Rodzaju 1, 3-27).

„Wszystko, co stworzył Bóg, było dobre...”. Przymiotnik „dobre”, powtarza się:

„Dobra ziemia i morze.

Dobre słońce.

Dobre powietrze, przestrzeń i wiatr. (...)

Dobre zwierzęta.

Dobry człowiek.”

Po omówieniu z dziećmi celowości wielokrotnego powtórzenia, czas na rozmowę na temat związku między biblijnym opisem stworzenia świata i tygodniowym cyklem pracy i wypoczynku każdego człowieka. Prócz wartości transcendentalnych poruszamy więc kwestię wartości społecznych (rodzina), uświadamiając uczniom, jak ważna jest umiejętność wspólnego, rodzinnego świętowania.²⁰

Ewa Lipska – Dom Dziecka

„Trzydzieści par wyciągniętych rączek

Ale tylko po łyżki do zupy mlecznej.

Trzydzieści par oczu otwieranych we śnie

Aby dojrzeć rodziców na wzgórzach cukierków.”

Wiersz mówi o osieroconych dzieciach, które marzą o własnym domu. Na przykładzie tego utworu widać pewien zwrot w dydaktyce, zarówno w sposobie mówienia o problemach dzieci, jak i w zakresie poruszanej problematyki. Jeszcze kilkanaście lat temu głównym tematem był los dziecka wiejskiego, pozbawionego możliwości rozwoju (p. Janko Muzykant Henryka Sienkiewicza czy Antek Bolesława Prusa). Dziś otwarcie rozmawia się z młodzieżą o współczesnych problemach; i tak w omawianym wierszu znajdujemy kwestie przemocy w rodzinie, anoreksji, nieudolności wychowawczej czy emigracji zarobkowej:

„ *Gdyby moja mamusia chciała*

Mogłaby być królową

Ale musiała umrzeć

Bo tatuś zamienił się w wilka.

Moja mamusia była chuda

²⁰ A. Kamińska – *Stworzenie świata* (fragment Książki nad książkami, tamże, s. 65 – 67).

*I dlatego nie mogła mnie kochać.
Ale jak tylko będzie chuda mniej
To mnie kupi na zawsze.*

*Moja mamusia jest piękna. Mój tatuś jest silny.
Moja mamusia jest bogata. Mogłaby kupić
Amerykę Północną i złoto. A tatuś
Potrafi strzelać z prawdziwego karabinu.*

Trzydzieści par nóżek
Stoi przed nieczynną zwrotnicą
I oczekuje na wjazd
domu.”²¹

Bartosz Wojciechowski – Sieć na człowieka

Choć artykuł wskazuje na wyjątkowość internetu na tle pozostałych środków przekazu i komunikowania się, autor przestrzega także przed zagrożeniami:

„W programach typu IRC lub chat, polegających na wirtualnej rozmowie z przypadkowymi, obcymi ludźmi, dowolnie kształtujemy nie tylko temat, na jaki rozmawiamy, lecz również siebie. Mamy taką tożsamość, jaką podpowie nam fantazja. To kolejne w dziejach cywilizacji złamanie pewnej bariery. To rysa na dialogu jako fundamencie cywilizacji. Dialog oderwany od odpowiedzialności za słowo swoją osobą, swoją twarzą, swoim nazwiskiem. Bez następstw. Bez emocji nawet. Przedstawiciel pokolenia wychowanego i ukształtowanego na programie chat nie będzie już tym samym człowiekiem co sto lat wcześniej.”²²

Rozmowę z uczniami rozpocząć można od wymowy tytułu (dwuznaczność pojęcia „sieci”). Niezwykle ważne jest uświadomienie dzieciom zagrożeń związanych zarówno z przypadkowymi kontaktami w sieci, jak i płynących z ewentualnego uzależnienia od internetu.

3. Podsumowanie

Nawet powierzchowna analiza treści nauczania zawartych z jednym z przykładowych programów języka polskiego dla klas starszych szkoły podstawowej pokazuje, iż twórcy duży nacisk kładą na elementy profilaktyczne i sprzyjające wychowaniu ku wartościom;

²¹ E. Lipska, *Dom Dziecka*, tamże, s.109.

²² B. Wojciechowski, *Sieć na człowieka*, tamże, s. 301.

dotychczas rozpoznane potrzeby edukacyjne wskazują bowiem na określony kierunek, jakim jest edukacja w zakresie wrażliwości. Jakkolwiek świat wartości potrzebny jest w edukacji na wszystkich poziomach, to jednak wymaga ona zróżnicowanych środków, dostosowanych do wieku i możliwości poznawczych wychowanków. I te warunki wydają się spełnione. Różnorodne pod względem formy, ciekawe teksty dostarczają materiału do tego typu dydaktyki.

Jak wiadomo, szczególnie wartości moralne służą budowaniu ogólnoludzkiej wrażliwości, a lekcje języka polskiego (oczywiście obok katechezy) są okazją do podejmowania kwestii aksjologicznych.

Skoro programy nauczania bogate są w treści profilaktyczne i aksjologiczne, rozważyć należy zatem, skąd biorą się późniejsze problemy wychowawcze dotyczące współczesnej młodzieży. Jeśli naturalna, nieskażona wrażliwość dziecięca, w toku kształcenia napotyka na dobre programy nauczania, gdzie więc należy szukać źródeł współczesnego kryzysu autorytetów i wartości cechujących młodych ludzi? Z pewnością ich źródłem nie jest szkoła czy programy nauczania...

Dzisiejsza młodzież żyje w ciągłym „chaosie informacyjnym”, w którym najpotężniejszym instrumentem kształtowania wartości stały się środki społecznego przekazu. Programy dostępne w światowej telewizji czy internecie pełne są przemocy i okrucieństwa. Telewizja co prawda selekcjonuje programy, odpowiednio je oznaczając, w zależności od tego, do kogo są adresowane, nie mniej jednak nadal pozostają one dostępne praktycznie dla wszystkich. Nie sposób nie wspomnieć w tym miejscu o uzależnieniu młodego pokolenia od świata wirtualnego.

„W badaniach prowadzonych przez Katedrę Pedagogiki Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie wynika, że statystyczny gimnazjalista spędza dziennie trzy godziny w sieci wirtualnej. Surfowanie staje się więc „cywilizacyjną kompulsją” demoralizującą młodego człowieka, potrzebującego wszechstronnego i integralnego rozwoju.”²³

Ciekawych wniosków dostarczyć może raport z badań aksjologicznych przeprowadzonych przez doradców metodycznych języka polskiego z Warszawy, E. Brandeburską i B. Gełczewską. Raport opracowano na podstawie ankiety przeprowadzonej w liceach warszawskich w latach 2007/2008.²⁴

²³ J. Mastalski, Budowanie autorytetu wychowawcy, wykład wygłoszony w WSD OO. Franciszkanów w Krakowie – Bronowicach. Por., także: J. Mastalski, Aksjologiczny wymiar skutecznego wychowania, http://sbc.katowice.pl/Content/8543/chowanna_2008_1_30.pdf (30.03.2010)

²⁴ *Nauczyciel polonista przewodnikiem ucznia w świecie języka i wartości*. Materiały z raportu E. Brandeburskiej i B. Gełczewskiej opracowanego na podstawie ankiety aksjologicznej przeprowadzonej w szkołach

Wzięło w niej udział 800 uczniów.

Ogólne zestawienie kategorii wartości przedstawiało się następująco:

Wartości moralne za najważniejsze uznało 31% respondentów, wartości społeczne najistotniejsze były dla 28%, uniwersalne wybrało 23% pytaných, wartości święte (transcendentalne) jako najważniejsze wskazało 9%, prestiżowe – 5%. Na ostatnim miejscu znalazły się wartości pragmatyczne (4%).

Jak widać, wartości moralne wskazywał największy odsetek respondentów i one wybierane były jako najważniejsze, choć większość ankietowanych (69%) wybrała inne.

Zadziwiająco były odpowiedzi na pytanie „Kto jest autorytetem dla współczesnej młodzieży”?

Najczęściej pojawiały się stwierdzenia, które możemy uporządkować następująco:

- nie ma jednej osoby, która mogłaby być moim autorytetem,
- nikt do końca nie jest autorytetem,
- nie uznaję autorytetów, idę własną drogą,
- nie mam żadnego autorytetu. Jestem nim sam dla siebie.

Zapytani o to, kto jest dla nich bohaterem, respondenci wymieniali: Jana Pawła II, św. Maksymiliana Kolbego, Józefa Piłsudskiego, Lecha Wałęsę, Mahatmę Gandhiego, Martina Luthera Kinga, Marka Edelmana, Irenę Sendlerową, Janusza Korczaka i Janinę Ochojską.

Wybory ilościowo dominujące przedstawiały się następująco:

- bezimienni: strażacy, ratownicy narażający dla innych własne życie,
- żołnierze, powstańcy,
- Jaś Mela, wszyscy walczący z przeciwnościami losu: chore dzieci, matki, dawcy organów.

Takie odpowiedzi mogą wskazywać na pewien kryzys autorytetów u współczesnej młodzieży. Niegdyś rolę autorytetu nieformalnego spełniała grupa rówieśnicza, dziś sytuacja się zmienia – grupa przestała mieć znaczenie, bowiem wielu młodych ludzi nie uznaje żadnych autorytetów.

A. Nalaskowski pisał, iż „...wzrastająca konsumpcja za nic, umiłowanie wszelkiej wolności graniczącej z anarchią, uciekanie od obowiązków, cześć oddawana bałwanom i złotym cielcom, horyzontalne widzenie świata, wyłączna niemal cielesność doznań i zaniedbanie młodszych pokoleń – to rysy charakterystyczne zbliżające nas do Rzymu

w przeddzień jego upadku. Nieważne, skąd nadejdą dzisiejsi barbarzyńcy – czy będą ubrani w kreszowe dresy, czy w pomarańczowe koszule prosto z love parade. Ważne, że nadejdą”²⁵.

W tej sytuacji bardzo ważne wydaje się budowanie autorytetu wśród młodych ludzi, którzy są najbardziej bezbronni wobec lansowanej mody oraz wpływu mediów i reklamy.

„Swoisty lęk „o zdobywanie” staje się toksyczny dla samych uczniów, ich nauczycieli i rodziców. Powoduje on niehigieniczny tryb życia, a co za tym idzie, brak możliwości zapamiętywania, koncentracji i aktywnego uczestnictwa w procesie edukacyjnym.”²⁶

W takich warunkach osłabiona zostaje wrażliwość i związana z nią intuicja społeczna; pojawia się nie tylko bezrefleksyjne przyjmowanie treści z mediów, ale problemy z dokonywaniem wyboru w ogóle, w szerszym znaczeniu. Sprzyja temu przeciążenie bodźcami różnego typu i nadmiarem informacji.

Z kryzysem wartości i autorytetów wśród młodzieży wiąże się także coraz powszechniejsze zachwianie proporcji w rodzinie – wzrastająca liczba rozwodów, „samotne” rodzicielstwo czy inne dysfunkcje, skutkują deficytami emocjonalnymi najmłodszych jej członków.

Współczesny młody człowiek, z właściwą sobie pasją poszukując coraz to nowych wrażeń, odczuwając niejako przymus „bycia trendy”, okupuje to niepokojem, wobec którego nawet najlepsze programy nauczania okazują się bezradne.

Wyposażony w odpowiednie „narzędzia”, „idąc w świat”, nie zawsze potrafi je należycie wykorzystać.

SUMMARY

The author of the article says that nowadays, when the role of the media is so important, we face some crisis of values in the process of upbringing. Some moral values such as “honesty” and “empathy” are emphasized in school texts too rarely.

The author analyses the works of Polish language textbooks for grades 4, 5 and 6 and demonstrates their role in prophylaxis and education towards values.

In the final part he presents the research carried out in Warsaw schools in 2007 and 2008: “How do the high school students value the reality? From value to valuation.”

²⁵ A. Nalaskowski, Edukacyjny show, „Impuls”, Kraków 1998, s. 7-8.

²⁶ J. Mastalski, Budowanie autorytetu wychowawcy, wykład.

Bibliografia

1. Dobrowolska H., 1998r., *Jutro pójdę w świat, podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy IV*, wyd. V, Warszawa, WSiP, ISBN 83-02-07423-3.
2. Dobrowolska H., 2006r., *Jutro pójdę w świat, podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy IV*, wyd. VIII, Warszawa, WSiP, ISBN 978-83-02-10026-0.
3. Dobrowolska H., 2007r., *Jutro pójdę w świat, podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy V*, Warszawa, WSiP, ISBN 978-83-02-10026-0
4. Dobrowolska H., 2008r., *Jutro pójdę w świat, podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy VI*, Warszawa, WSiP. ISBN 978-83-02-10026-0
5. Jedliński R., 2000, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe AP, ISBN 837-27-10-46-5
6. Mastalski J., *Budowanie autorytetu wychowawcy*, wykład wygłoszony w WSD OO. Franciszkanów w Krakowie – Bronowicach.
7. Mastalski, J., Aksjologiczny wymiar skutecznego wychowania, http://sbc.katowice.pl/Content/8543/chowanna_2008_1_30.pdf (30.03.2010)
8. Materiały z raportu E. Brandeburskiej i B. Gelczewskiej opracowanego na podstawie ankiety aksjologicznej przeprowadzonej w szkołach warszawskich w latach 2007/2008, przedstawionego na Konferencji Polonistów Warszawskich, WCIES, Warszawa 12 marca 2010r.
9. Nalaskowski A., 1998, *Edukacyjny show*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
10. Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego dla Szkół Podstawowych, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. Nr 4 poz. 17.
11. Program nauczania, Język polski dla klas 4 – 6, *Słowa jak klucze II*, opracowanie zbiorowe Stowarzyszenia Nauczycieli Polonistów, WSiP, Warszawa 1999r., Program nauczania języka polskiego dopuszczony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej i wpisany do wykazu programów na poziomie II etapu kształcenia. Numer w wykazie: DKW - 4014-34/99, ISBN 83-02-07345-8.
12. Puzynina J., *Język, edukacja, wartości*, w: „Nowa polszczyzna”, dwumiesięcznik dla nauczycieli języka polskiego, Nr1/98, s. 34 – 38.
13. Puzynina J., Wykład „Szkoła, język, wartości” wygłoszony na Konferencji Polonistów Warszawskich, WCIES, Warszawa, 12 marca 2010r.